

SŪDUVIŲ KNYGELĖS AUTORYSTĖS PROBLEMA¹

Rolandas Kregždys | Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius, Lietuva
El. paštas rolandaskregzdys@gmail.com

Nescire quædam magna pars sapientiæ est
(Hugo Grotius, *Poëmata*, 1617, p. 332)

Remiantis tipologiniu ir analitiniu aprašomuoju metodais bei gematrijos numerologine grafinių žymenų dešifravimo sistema, straipsnyje įvardijami Sūduvių knygelės, arba Der vnglaubigen || Sudauen ihrer bockheiligung mit sambt andern Ceremonien, so sie tzu brauchen gepflegeth, – jotvingių genties bene išsamiausio ir svarbiausio etnokultūrinės tradicijos, užfiksuotos Reformacijos laikotarpiu, aprašo iki šiol nenustatyto autoriaus identifikavimo kriterijai. Taip pat pateikiama šio šaltinio mitonimų sekos latentiniu akrostichu užkoduoto autonimo analizė. Iškeliama hipotezė, kad šio rankraščinio XVI a. pradžios veikalas kūrėjas – Johannesas Poliandras, arba Johannes Graumannas, hebrajišką savo tapatybę įvardijimą – Išm²rai Sābā bēn Ādām – nurodęs ne tik skaitmenine, bet ir grafemų retrogradine AvGađ seka.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Sūduvių knygelė, Johannesas Poliandras, latentinis akrostichas, gematrija.

SŪDUVIŲ KNYGELĖS ANKSTESNIŲ TYRIMŲ,
SKIRTŲ JOS ETIOLOGIJAI NUSTATYTI, APŽVALGA.
NAUJAUSIOS LINGVISTINĖS, TEKSTOLOGINĖS IR
KULTŪROLOGINĖS ANALIZĖS DUOMENYS

Manoma, kad *Sūduvių knygelės* (toliau – SK) sukūrimas nebuvo atsitiktinis. Kaip ir daugelis to laikotarpio veikalų, ji buvo užsakomojo pobūdžio (pvz., Erazmo Stellos studiją *De Borvssiae antiqvitatibvs libri dvo* [1518] užsa-

¹ Publikacija parengta 2017–2020 m. vykdant nacionalinės reikšmės mokslo tiriamąjį projektą „Mokslo monografijų ciklo *Baltų mitologemų etimologijos žodynas II: Sūduvių knygelė* 2-ojo tomo

rengimas ir leidyba“ (Nr. P-MIP-17-4), finansuojamą Lietuvos mokslo tarybos pagal veiklos kryptį „Mokslininkų grupių projektai“.

kė Pamedės vyskupas Hiobas von Dobeneckis)², galbūt finansuota Albrechto Brandenburgiečio (1490–1568), paskutinio Kryžiuočių ordino magistro, pirmojo Prūsijos kunigaikščio, reorganizavusio šalį pagal pasaulietinės valstybės modelį, perėjusio į reformacijos šalininkų pusę, puoselėjusio naująją Martino Lutherio krikščionybę³.

Ingė Lukšaitė bene vienintelė pateikė labai įžvalgią ir svarbią hipotezę, kad SK etiologijos motyvai gali būti siejami su veikalo datavimu, kuris iki šiol yra orientacinis, t. y. apibrėžiamas 1520–1530 metų tarpsniu⁴. Spėjimo autorė nedaršiai tvirtina, kad būtent SK galėjo būti prototipinis dokumentas, implikuojęs 1525 m. gruodžio 10 d. Valdančiųjų luomų atstovų susirinkime patvirtintų Prūsijos kunigaikštystės krašto valdymo nuostatų dalį apie sankcijas už ožio garbinimą (↔ velnio garbinimą ↔ pagonybės puoselėjimą).

Atlikus detalią SK A(p) ir kt. nuorašų lingvistinę analizę, paaiškėjo, kad jų teksto ligšiolinė interpretacija lietuvių kalba⁵ yra koreguotina, o kai kurių epizodų – keistina iš esmės⁶. Identifikuojant galimą SK sukūrimo motyvą, itin svarbi IV dalies 2-osios antraštės (↔ įvadinio sakinio) pradžia. Ji sietina su jau minėtu 1525 m. gruodžio 10 d. Krašto valdymo nuostatų 32 straipsniu *Apie burtininkavimą ir ožio garbinimą (Die Landesordnung den 10. Dezember 1525. Art. 32: Von zauberey vnd bockheyligen)*⁷, plg. **identiško pavadinimo** refleksiją, t. y. **Von zauberey...** „Apie burtininkavimą...“ = **Von den Zudewiten...** A(p)⁸ „Apie burtininkus...“. Spėtina, kad 1525 m. dokumente **kartojamas** SK vakarų slavų skolinis įvardytas vienas esminių šio šaltinio religinės plotmės terminų simbolių *burtininkai* resp. jtv. *Zudewiten* A(p) ‘burtininkai, kerėtojai’ (← v. le. *čudowidz* ‘kerėtojas, burtininkas’)⁹. Taip pat minėtinas ir antrasis kodinis žodis *bockheiligung* A(p) ↔ a. v. a. *bockheiligung* ‘ožio garbinimas’, įrašytas į 1-ąją antraštę. Abi šios leksemos iki šiol buvo klaidingai interpretuojamos kaip *sūduviai* ir *ožio aukojimas*¹⁰.

Todėl galima iškelti prielaidą, kad pirminio rankraščio priežastinė etiologija turėtų būti siejama su Vokiečių ordino valstybės (*Deutschordensstaat*), nuo 1525 m. balandžio 8 d. tapusios Prūsijos kunigaikštyste (*Herzogtum Preußen*), teisinės sąrangos, grįstos scholastine dogmatika¹¹, formavimu, mat, spėtina, juo buvo pasiremta rengiant anksčiau minėtus įstatymus, kuriais Sembos gyventojams (daugiausia – jotvingiams) buvo įvestos papildomos sankcijos už ožio (resp. **velnio**, t. y. pagrindinės Dievo antipodo demonofanijos¹²) garbinimą ir burtininkavimą (resp. blogio jėgų mediaciją)¹³: „Dabar, kai mūsų krašte burtininkavimas, ypač ožio garbinimas Semboje, yra visuotinai paplitęs <...>. Ir tas, kuris bus pripažintas šio straipsnio pažeidėju, turi būti pagal įstatymą nubaustas.“¹⁴ Ši teiginį galima pagrįsti ir SK naratyvo aiškia scholastine plotme, t. y.

joje pateikiamų mitonimų **hierarchine gradacija** ir funkcinė apibrėžtimi resp. inovacine eksplikatyviaja (šio šaltinio autoriaus sukurta) mitonimų interpretacija, kuri XVI a. išprususiam skaitytojui resp. Bažnyčios doktriną išmanančiam krikščioniui buvo aiški, remiantis nurodytais kodiniais žymenimis, plg., pvz.:

(a) jtv. *Swayxtix* ‘žvaigždės dievas’ A(p) sąsają su V. lo. *Lucifer* ‘ryto žvaigždė; priešpilis; Aušros sūnus (= gr. φωσφόρος / ἑσφόρος ‘Lucifer resp. Veneros planeta’)’¹⁵, kurio **hiperonimas** – jtv. *Ockopirmus* ***velnių** pirmasis’ (← jtv. **[K]okupirmas* / **[K]ukupirmas* *‘kaukų pirmasis / kaukų suverenas’ ← vak. bl. *kaukun / *kukun ‘kaukų (→ **velnių**)’ [gen. pl.] + avd. jtv. *Pirmas *‘esantis viršesnis, išskirtinesnis už kitą / -us’)’¹⁶;

2 ZONENBERG, Sławomir. Prahistoria Prus w Preußische Chronik Szymona Grunaua. *Sensus Historiae. Studia interdyscyplinarne*, 2010, t. 1, p. 80–81.

3 BISKUP, Marian. O początkach reformacji luteriańskiej w Prusach Królewskich. *Kwartalnik Historyczny*, 1993, t. 4, p. 102, 105; SEMBRZYCKI, Jan Karol. Die Lycker Erzpriester Johannes und Hieronymus Maletius und des ersteren Brief „De Sacrificis et Idolatria Veterum Borussorum“, eine Quelle für Ostlitauen. *Altpreußische Monatschrift*, 1888, t. 25(4), p. 629; MAŁEŁEK, Janusz. Ludność staropruska a Reformacja. *Gdański Rocznik Ewangelicki*, 2011, t. 5, p. 45–46.

4 *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sud. Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2001, t. 2, p. 123.

5 Ten pat, p. 143–156.

6 KREGŽDYS, Rolandas. *Sūduvių knygelės* nuorašų formalioji analizė bei analitinė eksplikacija. *Archivum Lithuanicum*, 2018, t. 20, p. 90–91.

7 SEHLING, Emil. *Die evangelischen Kirchenordnungen des 16. Jahrhunderts 4. Das Herzogthum Preussen, Polen. Die ehemals polnischen Landestheile des Königreichs Preussen. Das Herzogthum Pommern*. Leipzig: O. R. Reisland, 1911, p. 40–41; *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 2, 2001, p. 34; *Urkundenbuch zur Reformationsgeschichte des Herzogthums Preußen*, hrsg. P. Tfchackert. Leipzig: Verlag von G. Hirzel, 1890, t. 2, p. 142.

8 MANNHARDT, Wilhelm. *Letto-Preussische Götterlehre*. Riga: Herausgegeben von der Lettisch-Literarischen Gesellschaft, 1936, p. 244.

9 KREGŽDYS, Rolandas. *Sūduvių knygelės* etnomitologinė faktografija: mitonimų *Deywoty Zudwity*, *Ockopirmus* etimologinė raida ir semantinė transformacija. *Baltu Filologija*, 2017, t. 26(2), p. 55.

10 *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 2, 2001, p. 143.

11 KREGŽDYS, Rolandas. *Sūduvių knygelės* etnomitologinė faktografija... , p. 55.

12 BEHRINGER, Wolfgang. 2005. How Waldensians Became Witches: Heretics and Their Journey to the Other World. In *Demons, Spirits, Witches 1: Communicating with the spirits*, ed. G. Klaniczay, É. Pócs. Budapest & New York: Central European University Press, p. 168–169.

13 DAVIES, Thomas Witton. *“Magic” black and white, Charms and counter Charms, Divination and Demonology among the Hindus, Hebrews, Arabs and Egyptians*. Chicago: de Laurence, Scott & Co., 1910, p. 68, 88; TRACHTENBERG, Joshua. *Jewish Magic and Superstition: A Study in Folk Religion*. New York: Behrman’s Jewish Book House, 1939, p. 13.

14 *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, 2001, t. 2, p. 34.

15 *Encyclopædia Biblica. A Critical Dictionary of the Literary Political and Religious History, the Archaeology, Geography and Natural History of the Bible*, ed. T. K. Cheyne, J. Sutherland Black. New York & London: the Macmillan Company; Adam and Charles Black, 1902, t. 3, p. 2828.

16 KREGŽDYS, Rolandas. *Sūduvių knygelės* etnomitologinė faktografija... , p. 73.

(b) SK autoriaus indigenios germanų leksemos a. v. a. *pusch(e)* ‘krūmas; krūmynas; šilas, miškas ir kt.’¹⁷, (dial.) **puschke* ‘t. p.’ ↔ sub. v. dial. (RPr.) *Puschke* ‘krūmas, krūmynas; miškas’¹⁸ pagrindu sukurtą mitonimą *Pusch(k)ayts* ‘žemės dievas **po** šventuoju **šeivamedžiu**’ A(p), kuris iki šiol buvo traktuojamas kaip paveldėtas baltų žodis¹⁹, nors implikuoja semasiologinį ryšį su ST Iš 35.4 motyvu apie pagonių dievų laidoseną **po kvapiaja pistacija** ir kt.

Akivaizdu, kad tik **pejoratyvinės** konotacijos informacinis rinkinys apie pagonybę puoselėjančius galėjo būti platinamas ir cituojamas to meto Bažnyčios vyskupų veikaluose (pirmiausia – *Agenda Ecclesiastica*²⁰). Kitu atveju toks rašto veikalas būtų draudžiamas, o jo tiražavimas – persekiojamas, taikant įvairias drausmines nuobaudas. Teiginius apie renesansinę²¹ ar didaktinę šio šaltinio informacinę plotmę, matyt, reiktų vertinti atsargiai ir sieti su pernelyg romantiškomis tokių hipotezių kūrėjų nuostatomis, vargu ar derančiomis su to laikotarpio kardomosiomis vis dar puoselėto senjojo tikėjimo apraiškų priemonėmis²²: Ambraziejaus Jonyno prielaidos, kad SK buvo parašyta didaktiniais tikslais, t. y. siekiant (a) supažindinti Prūsijos dvasininkus su prastuomenės puoselėjama pagonybe bei (b) „suaktyvinti krikščioniškąjį tikėjimą liaudyje“, yra tik iš dalies motyvuotos, mat tuo metu jau buvo platinami Petro Dusburgiečio, Erazmo Stello, S. Grunau veikalų nuorašai, o „liaudis“ skaityti nemokėjo, t. y. XVI a. vakarų baltai buvo paversti baudžiauninkais ir bažnyčiose, sekmadieniais dalyvaujant vertėjams, buvo supažindinami su naujosios religijos dogmomis²³.

Nekyla abejonių, kad scholastine dogmatika grįstą užsakomojo pobūdžio veikalą galėjo sukurti tik labai gerai krikščioniškojo tikėjimo tiesas išmanantis **klero** atstovas, o SK V dalyje nustatytą latentinę gematrijos²⁴ seką, sudarytą pagal v. hebr. מִסְפָּר הַקְּרָחִי resp. *mispār hekraḥi* ‘paprastas skaičiavimas’ sistemą, suponuojančią koduotą mitonimų sąrašą ir demonologinę jų seką bei numerologinę reikšmę 13 ↔ 666²⁵, tik Kabalos mistinę judaizmo sistemą²⁶ pažinęs žmogus, apie kurios subtilybes, spėtina, universitetų profesūra paskaitų metu neužsimindavo. Be to, tokios įmantrios struktūros veikalą galėjo sukurti tik įvairias mistifikacijas mėgęs plačios erudicijos žmogus. Vadinasi, identifikuojant pirminio SK rankraščio autorių, išskirtini 5 apodiktiniai jo kriterijai: 1) vokiečių kalbos mokovas; 2) puikaus išsilavinimo (resp. aukšto rango?) krikščionių kongregacijos atstovas; 3) mistifikatorius (resp. latentinės koduotos informacijos pateikėjas); 4) judėjų tautybės žmogus; 5) Sembos vyskupo leidimą lankytis jotvingių gyventoje teritorijoje ar jo suteiktą faktografiją apie šią baltų gentį turėjęs patikėtinis (žr. toliau).

SK pirminis variantas, arba originalas, kurio autorystė nėra kvestionuojama, bet iki šiol eksplikuojama kaip neidentifikuotina, *a priori* yra priskiriamas

anoniminiams senosios baltų etnokultūros šaltiniams²⁷, plg. Lukšaitės teiginį, kad „<...> šios knygelės net ir spėjamo autoriaus negalima įvardyti“²⁸.

Iki 1936 m., t. y. Wilhelmo Mannhardto veikalo *Letto-Preussische Götterlehre* publikavimo, SK autoriais įprastai, remiantis II jos etiologijos teorija²⁹, buvo įvardijami trys evangelikų vyskupai: (1) Sembos ganytojas Georgas Polentzas, (2) Pamedės vyskupas Erhardas von Queisas ir (3) jo pareigas perėmęs (nuo 1530 m.) kunigaikščio Albrechto pamokslininkas Paulius Speratas³⁰.

17 *Frühneuhochdeutsches Wörterbuch* 1–11...

Hrsg. O. Reichmann. Berlin & New York: Walter de Gruyter, 1986–2016. Prieiga per internetą: <<https://fwb-online.de/>>; DIEFENBACH, Lorenz; WÜLCKER, Ernst. *Hoch- und Nieder-deutsches Wörterbuch der mittleren und neueren Zeit*. Basel: Benno Schwabe Verlagsbuchhandlung, 1885, p. 322.

18 FRISCHBIER, Hermann. *Preussisches Wörterbuch. Ost- und Westpreussische Provinzialismen in alphabetischer Folge*. Berlin: Verlag von Th. Chr. Fr. Enslin, 1883, t. 2, p. 190–191.

19 KREGŽDYS, Rolandas. Teonimų, minimų „Sūduvių knygelėje“, etimologinė analizė – dievybių funkcijos, hierarchija: *Puschayts, Puschkayts. Res humanitariae*, 2008, t. 3, p. 57–58.

20 BERESNEVIČIUS, Gintaras. *Lietuvių religija ir mitologija*. Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 177.

21 *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, 2001, t. 2, p. 123.

22 MASCHKE, Erich. *Der deutsche Orden und die Preußen. Bekehrung und Unterwerfung in der preußisch-baltischen Mission des 13. Jahrhunderts*. Berlin: Verlag von Emil Ebering, 1928, p. 14, 40, 49; HESS, Cordelia. *The Absent Jews. Kurt Fors-treuter and the Historiography of Medieval Prussia*. New York & Oxford: Berghahn Books, 2017, p. 164–165; *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 2, 2001, p. 34.

23 JONYNAS, Ambraziejus. *Lietuvių folkloristika iki XIX a.* Vilnius: Vaga, 1984, p. 63–64; MERZHINSKII, Antoni. Prusskii zhrec „Sicco“. In *Trudy vošmago arkheologicheskago sezda v Moskve 1890*, red. P. S. Uvarova, M. N. Spersanskii. Moskva: Tovarishchestvo tipografii A. I. Mamontova, 1895, t. 2, p. 185; MAŁŁEK, Janusz. Ludność staropruska a Reformacja,

p. 51; MAŽIULIS, Vytautas. *Prūsų kalbos paminklai*. Vilnius: Mintis, 1966, p. 23; MANNHARDT, Wilhelm. *Letto-Preussische Götterlehre*, p. 161; LUKŠAITĖ, Ingė. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažajoje Lietuvoje. XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis*. Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 185.

24 BREITHAUPUS, Joachimus Fridericus. *R. Salomonis Jarchi, ירמייהו dicti, Commentarius Hebraicus, in Prophetas maiores et minores, ut et in Hiobum et Psalmos, Latine versus, cum duobus vetustissimis codicibus. Gothæ: Sumptibus Andreae Schallii*, 1713, p. 12, 127, 156, 367, 414, 466, 535, 596, 766, 795; SCHOLEM, Gershom Gerhard. *Origins of the Kabbalah*. Princeton: Princeton University Press, 1990, p. 89, 120, 242, 249, 449; IDEL, Moshe. *Studies in ecstatic kabbalah*. New York: State University of New York Press, 1988, p. 51, 54, 59; BONNER, John. *Qabalah. A Magical Primer*. Boston & York Beach: WeiserBooks, 2002, p. 193–198.

25 KREGŽDYS, Rolandas. *Sūduvių knygelės etno-mitologinė faktografija...*, p. 64–65, 71.

26 KARLSSON, Thomas. *Qabalah, Qliphoth and Goetic Magic*. Jacksonville: Ajna, 2009, p. 22–23.

27 KREGŽDYS, Rolandas. *Sūduvių knygelės nuorašų formalioji analizė...*, p. 92, 95.

28 *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, 2001, t. 2, p. 123.

29 KREGŽDYS, Rolandas. *Sūduvių knygelės nuorašų formalioji analizė...*, p. 92, 94.

30 KREGŽDYS, Rolandas. *Sūduvių knygelė – vakarų baltų religijos ir kultūros šaltinis. I dalis: formalioji analizė. Lituanistica*, 2009, t. 55, p. 180.

Šių vyskupų SK autorystės klausimas po W. Mannhardto *Agenda Ecclesiastica* antrinio šaltinio statuso suteikimo³¹ nebekeliamas, tačiau jų indėlis, užsakant SK, spėtina, yra itin svarus resp. kauzatyvinis, mat vienas jų – Polentzas, matyt, ne tik inicijavo SK parengimą, bet ir suteikė jos kūrėjui tam reikalingą informacinę medžiagą (Nadezdos Shevchenko teigimu, šis vyskupas savo bibliotekoje saugojo dalį Ordino bibliotekos senųjų leidinių ir dokumentų, t. y. jis galėjo aprūpinti SK autorių ne tik jo kanceliarijoje sukaupta medžiaga apie Sembos gyventojų senojo tikėjimo ypatumus, bet ir daug senesnio laikotarpio rankraščiais, kuriuose galėjo būti minima sūduvių etnokultūros faktografija)³². Daryti tokią prielaidą galima dėl labai paprastos priežasties – patekti į Sembos jotvingių gyventą teritoriją, kur buvo pagrindiniai gintaro gavybos klodai, galėjo ne kiekvienas (plg. „Gintaras labai rūpestingai saugomas nuo vagių, todėl niekam be reikalo nerodoma kelio į šias sudinų vietas“)³³ – ją saugojo ginkluoti muitinės raiteliai³⁴. Savavališkai gintaro nebuvo galima nei transportuoti, nei parduoti; už tokią veiką buvo numatyta 20–30 markių bauda, o kartais ir mirties bausmė³⁵. Vadinasi, nekyla jokių abejonių, kad Sembos vyskupo sąsaja su jotvingių gyventos teritorijos faktografinės medžiagos rinkimu ir archyvavimu yra konstatuojamojo pobūdžio.

Užsakydamas tendencingą, sūduvius šmeižiantį veikalą, Polentzas galėjo puoselėti uzualinį tikslą – SK turėjo būti akstinas parengti papildomas sankcijas apibrėžiantį teisės aktą, kuriuo būtų numatyta išlaikyti **pavaldžius ir laisvės suvaržymus kenčiančius** jotvingius, už savo itin sunkų, pavojingą ir sveikatą alinantį darbą gavusius apgailėtiną atlygį druska, o šiam klero atstovui pelniusiems turtus³⁶, mat Sembos vyskupas puikiai žinojo kunigaikščio Albrechto nuostatas **suteikti** prūsams (taip pat ir sūduviams) **asmens laisvę**, kurias jis išreiškė 1540 m. įsaku ir 1568 m. savo testamentu³⁷. Polentzas itin uoliai organizavo represines sankcijas prieš sūduvius, pvz., už **neva** juodos kiaulės garbinimą, aprašytą 1531 m. *Patarimų ir sprendimų knygoje* (*Rath und Abschiedbuch*), jis Pabėčių (*Pobeten*) parapijos gyventoją Valtiną Suppletą ir dar 73 vyrus nubaudė viešu išjuokimu bažnyčioje³⁸.

SK MITONIMŲ SĄRAŠO LATENTINĖ INFORMACIJA. SK AUTORIAUS IDENTIFIKACIJOS KRITERIJAI

Identifikuojant SK autorių, be formaliųjų kriterijų (žr. anksčiau), pasitelktini ne tik šio šaltinio tekstologinės analizės rezultatai resp. iki šiol neįžvelgto latentinio akrosticho dešifravimo metodika (I), bet ir ekstralingvistinė motyvacija (II), taip pat išskirtinis jo kūrybos bruožas – latentinių informacijos kodų vartosena (III).

I. Vienintelis formaliuosius SK autoriaus indentifikavimo kriterijus atitinkantis asmuo buvo Pamedės vyskupo Pauliaus Sperato bičiulis, judėjų kilmės eruditas ir ypač gerbiamas Prūsijos evangelikų klero atstovas, bažnytinių giesmių bei fantasmagorijų (resp. latentinių chronogramų) kūrėjas **Johannesas Poliandras**, arba Johannas Graumannas³⁹, kuris net oficialiai vadinosi **pseudonimu** (resp. asmenvardinės lyties vertiniu iš vokiečių į senąją graikų kalbą), t. y. dokumentuose rašytą pavardę a. v. a. *Gramann / Graumann* (← avd. a. v. a. *Graumann* *‘žilius / senas žmogus’ ↔ avd. a. v. a. *Grau / Grauer* *‘žilius / senis’ ↔ avd. jds. גרַימאַן resp. *Greiman / Graumann* ~ avd. v. ž. *Greiss* ← adj. v. ž. *greys* ‘senas, žilas’ + a. v. a. / v. v. ž. *man* ‘vyras, žmogus ir kt.’)⁴⁰, sekdamas reformacijos vieno lyderių Pilypo Melanchtono (resp. a. v. a. *Philipp Melanchthon* [↔ gr. μέλαν ‘juodas’ + gr. χθών ‘žemė, dirva’] ← a. v. a. *Philipp Schwartzerd* ‘Pilypas Juodžemis’) pavyzdžiu, jis pakeitė semasiologiniu aspektu identišku gr. Πολιανδρος, sudarytu iš gr. πολίος ‘(adj.) žilas; (sub.) senis’ + gr. άνήρ, άνδρός (gen.) ‘vyras’, kuris yra ganėtinai reto gr. Πολύανδρος ‘solidus vyras’⁴¹ homonimas, mat jau

31 KREGŽDYS, Rolandas. *Sūduvių knygelės* nuorašų formalioji analizė..., p. 92, 94.

32 SHEVCHENKO, Nadezda. *Eine historische Anthropologie des Buches. Bücher in der preußischen Herzogsfamilie zur Zeit der Reformation*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2007, p. 143.

33 *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, 2001, t. 2, p. 172.

34 RÓŻAŃSKI, Stanisław. Z dziejów wschodniopruskich regaliów bursztynowych. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1959, t. 2, p. 184–185.

35 RÓŻAŃSKI, Stanisław. Z dziejów wschodniopruskich regaliów bursztynowych, p. 181; SZULTKA, Zygmunt. Znaczenie bursztynu z Prus Książęcych dla rozwoju cechu bursztynników w Słupsku w XVI–XVIII wieku. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1979, t. 4, p. 428.

36 SZULTKA, Zygmunt. Znaczenie bursztynu..., p. 428.

37 MAŁŁEK, Janusz. Ludność staropruska a Reformacja, p. 51.

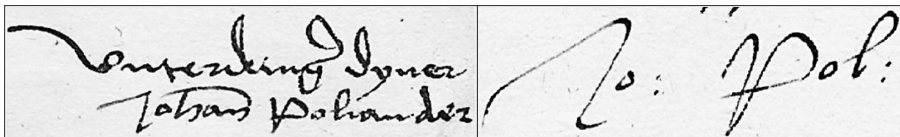
38 BALYS, Jonas. *Raštai*, par. Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, t. 2, p. 340.

39 T. S. B. D. Johann Polianders / eines der erfteren Preußifchen Reformatorum Leben.

Erleutertes Preußen, 1725, t. 2, p. 432, 442; RĖZA, Martynas Liudvikas. *Raštai*, sud. L. Citavičiūtė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, t. 2, p. 106.

40 POTT, August Friedrich. *Die Personennamen, insbesondere die Familiennamen und ihre Entstehungsarten: auch unter Berücksichtigung der Ortsnamen*. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1859, p. 592; GUGGENHEIMER, Heinrich W.; GUGGENHEIMER, H. Eva. *Jewish Family Names and Their Origins – An Etymological Dictionary*. New Jersey: Ktav Publishing House, Inc., 1992, p. 300; WERNER, Karl. Poliander. Ein preußischer Reformator in Königsberg zur Zeit Herzog Albrechts 1525–1541. *Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde*, 1943, t. 35, p. 154; SCHILLER, Karl; LÜBBEN, August. *Mittelniederdeutsches Wörterbuch*. Bremen: Verlag von J. Kührtmann’s Buchhandlung, 1877, t. 3, p. 18; PILKMANN-POHL, Reinhard. *Plattdeutsches Wörterbuch des kurkölnischen Sauerlandes*. Arnberg: Strobel-Verlag, 1988, p. 116, 175; *Encyclopaedia Judaica*, ed. F. Skolnik, M. Berenbaum. Detroit & London: Thomson & Gale, USA; Keter Publishing House Ltd., Jerusalem, 2007, t. 8, p. 39.

41 *Dr. W. Pape’s Wörterbuch der griechischen Eigennamen*. Braunschweig: Druck und Verlag von

1 PAV. 1533 / 1v (kairėje), 1536 / 2v (dešinėje): Johanneso Poliandro autografa, užfiksuoti jo laiškuose

PKPSVA: XX. HA, HBA J2 Nr. 966. 1533 / XX. HA, HBA J2 Nr. 966. 1536

helenizmo laikotarpiu (ir vėliau) nekirčiuotoje pozicijoje ir šalia lūpinių priebalsių gr. v pradėtas tarti kaip ι, Bizantijos periodu tokia tartis unifikuota kirčiuotoje bei nekirčiuotoje pozicijose, nepriklausomai nuo konsonantinės aplinkos⁴².

Simonas Grunau konstatuojamuoju tonu teigia, kad J. Poliandras buvo krikštytas judėjas, plg. „<...> Boliandrum, wie man sagte, ein **getaufter jude** <...>“⁴³. Ši teiginį abejodamas pakartojo Martynas Liudvikas Rėza, o Carlas Johannes Cosackas jį mini kaip tikėtiną galimybę⁴⁴. Minėtina, kad Poliandro germanų kilme, be Grunau, abejojo ir kiti XVI a. Vokietijos klero atstovai, plg. vyskupo Johanneso Wigando (1523–1587), parašiusio Poliandro biogramą (XVI a. rankraštyje [signatūra: S 3. fol.] *De claris viris theologicis in ecclesia Christi evangelica, tempore novissimi seculi* [2 dalyje], saugotame Karaliaučiaus miesto bibliotekoje)⁴⁵, žodžius: „Bavarum fuisse hunc Io. Poliandrum quidam suspicantur“⁴⁶ resp. „Abejoja, kad aptariamasis Jo. Poliandras buvo bavaras“. Šiuo sakiniu, spėtina, Wigandas pareiškia abejonę ne Poliandro bavarų, bet apskritai germaniška jo kilme, mat jau viduramžiais išsigalėjo tradicija bavarų etnonimą traktuoti kaip vokiečių tautos hiperonimą⁴⁷, plg. vaizdingą posakį: „[...] omnis quidem Bavarus est Germanus, non autem omnis Germanus est Bavarus“⁴⁸, t. y. „<...> nors kiekvienas bavaras yra vokietis, tačiau ne kiekvienas vokietis yra bavaras“.

SK autoriaus pavardė, šeimos bei jo šventasis vardas (s. hebr. *šem kād³šī*), spėtina, yra užfiksuoti mitonimų sąrašė, sudarytame pagal latentinio akrosticho, kurio ištakas Biblijos tyrėjai išvelgia ST Nahumo knygoje ir Psalmynė⁴⁹, modeliavimo tipologiją, grįstą ST Raudų knygos sakralinių vardų kodavimo metodika⁵⁰: struktūruodamas savo asmenvardį pagal gematrijos sistemą, t. y. implikuodamas numerologinės sekos kaitą grafinių žymenų (*alefbet* abėcėlės) koduotės aspektu, jis lotyniškais rašmenimis perteikė v. hebr. סָבָא / סָבָא / סָבָא resp. *sābā* ‘(adj.) senas; **žilas**; (sub.) **senis**, pagyvenęs žmogus; protėvis⁵¹ formą, pritaikydamas moduliacinę integralių dėmenų dėsninę pakaitą: SAA[P]B (remiantis gematrijos partityvine retrograde *avgad* [s. hebr. אבגד ‘tokia abėcėlės raidžių tvarka⁵²] seka⁵³) ← SA-AB ⇐ SA-BA (P rašmenis, kurių yra 7, priskirda-

mas neutraliesiems resp. ireliatyviems žymenims, t. y. jie yra indiferentiški šios leksemos dešifravimo aspektu).

Lytis v. hebr. *sābā* ‘(adj.) senas; žilas; (sub.) senis, pagyvenęs žmogus; pro-tėvis’ reflektuoja grafinį -v- resp. hebr. ב /v/ (plg. s. hebr. שׁיב resp. *sēḥ* /sēv/ ‘žili plaukai; senatvė; senis’), tačiau XV–XVI a. judėjų asmenvardžiai suponuoja transliteruotą resp. fonetiškai interpretuotą -b-, plg. avd. v. hebr. R. *Abraham Sabaa Lvsitanvs*. Vidurio hebrajų kalbos raštuose v. hebr. ב /b/ ir v. hebr. ב /v/ buvo vartojami **konvergentiškai**, plg. skolinių grafinę raišką: v. hebr. טַבְּלָה /tav-lā/ ← V. lo. *tabula* ‘palūkininko stalas’, v. hebr. לִבְלָר /livlār/ ← V. lo. *libellarius* ‘nuomininkas’⁵⁴.

Neatmestina galimybė, kad akrosticho pabaigos rašmenų simboliai –**BM** reflektuoja aškenazių pavardėms būdingą struktūrinį sandą s. / v. hebr. בּן resp.

Fried. Bieweg & Sohn, t. 2, 1911, p. 1221.

42 HORROCKS, Geoffrey. *Greek: a history of the language and its speakers*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2010, p. 119, 161–162, 168–169, 262, 274.

43 Simon Grunau's *preussische Chronik (Die preussischen Geschichtschreiber des XVI. und XVII. Jahrhunderts)*, hrsg. P. Wagner. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1896, t. 3, p. 189.

44 RĘZA, Martynas Liudvikas. *Raštai*, 2013, t. 2, p. 103; COSACK, Carl Johann. *Paulus Speratus. Leben und Lieder. Ein Beitrag zur Reformationsgeschichte, besonders zur Preussischen, wie zur Hymnologie*. Braunfchweig: C. A. Schwetfchke und Sohn, 1861, p. 4.

45 SERAPHIM, August. *Handschriften-Katalog der Stadtbibliothek Königsberg i. Pr.* Königsberg i. Pr.: Kommissions-Verlag der Fr. Beyerschen Buchhandlung, 1909, p. 2.

46 COSACK, Carl Johann. *Paulus Speratus*, p. 57; T. S. B. D. Johann Polianders..., p. 433; SPITTA, Friedrich. *Zur Lebensgeschichte Joh. Polianders. Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 1908, t. 29(3), p. 390.

47 *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*. Kraków: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, 1997, t. 5, p. 10.

48 ATHANASIUS a Sancto Josepho [Eliáš Sandrich]. *Disquisitio Historico-Chronologico-Critica...* Vetero-Pragæ: Typis Joannis Caroli Hrabá, 1769, p. 11.

49 TAYLOR, Charles L. Jr. Introduction and Exe-

gesis to Nahum. In *The Interpreter's Bible. The Holy Scriptures in the King James and revised standard versions with general articles and introduction, exegesis, exposition for each book of the Bible*, ed. George Arthur Buttrick. Nashville: Abrrington Press, 1956, t. 6, p. 954.

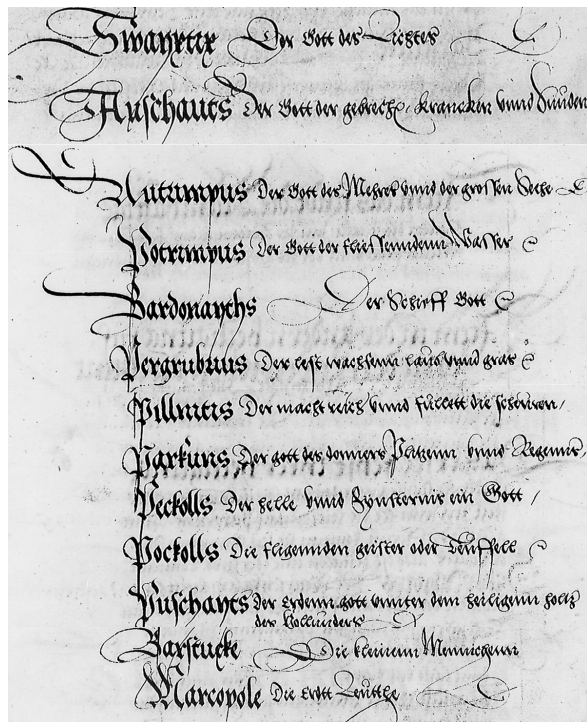
50 ASSIS, Elie. The Alphabetic Acrostic in the Book of Lamentations. *The Catholic Biblical Quarterly*, 2007, t. 69(4), p. 711–712.

51 JASTROW, Marcus. *A Dictionary of the Targumim, The Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature*. London & New York: Luzac & Co., G. P. Putnam's Sons, 1903, t. 2, p. 948.

52 *The Dictionary of Classical Hebrew*, ed. David J. A. Clines. Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 1993, t. 1, p. 98.

53 BREITHAAPTUS, Joachimus Fridericus. *R. Salomonis Jarchi...*, p. 769, 807.

54 FEYERABEND, Karl. *A complete Hebrew-English Pocket-Dictionary to the Old Testament*. Berlin & New York: The International News Company, 1905. p. 331; BARTOLOCCIUS, Iulius. ... היהודים קריית ספר וחוא חבור גדול שבו נכתבו כל ספרי (*Kiryat sefer: ye-hu hibur gadol še-bo nikhvevu kol sifre ha-yehudim...*). Romæ: Ex Typographia Sacrae Congregationis de Propaganda Fide, 1675. p. 48; SEGAL, Moses Hirsch. *A Grammar of Mishnaic Hebrew*. Oxford: Clarendon Press, 1980. p. 31; NIERMEYER, Jan Frederik. 1976. *Mediae Latinitatis lexicon minus*. Leiden: E. J. Brill, 1976. p. 605, 1010.

2 PAV. α 727v-278r: SK mitonimų sąrašo fragmentas

LMAGBR: MS. 1277

bēn ‘sūnus; berniukas; jaunuolis; vaikaitis ir kt.’. Formalus -M ↔ -n neatitikimas argumentuotinas įprasta v. hebr. מ /m/ ↔ נ /n/ pozicine niveliacija (resp. irrelevantiniu statusu žodžio finalėje), plg. v. hebr. ריקן /rēkām/ ‘tuščias; alkanas ir kt.’ ↔ v. hebr. ריקם /rēkām/ ‘t. p.’⁵⁵. Vadinasi, SK autorius pateikia tokį savo tapatybės įvardijimą: *Saba ben* ‘ainis Saba (resp. ‘senolio / išminčiaus’ [šeimoms vardas]), sūnus...’.

Asmenvardis Johannesas, nors ir yra judėjų kilmės, plg. avd. s. hebr. יהוהנן resp. *Y^hhōhānān* ‘Jahvė yra maloningas’ (→ avd. s. hebr. יוהנן resp. *Yōhānān* ‘t. p.’ → bžn. lo. *Iohannes*)⁵⁶, spėtina, buvo sekuliarusis Poliandro vardas resp. skirtas viešajam vartojimui, kurį įprasta įvardyti terminu v. hebr. כנני resp. *kinnūi* ‘vaiko vardas, pavardė; pravardė; sekuliarusis vardas ir kt.’⁵⁷.

7-ios mitonimų sąrašo raidės P (irelevantiniai akrosticho žymenys) gali būti interpretuojamos dvejopai: 1) 560 (← 7 X 80) numerologinį žymenį suponuojanti seka, remiantis hebrajų gematrijos v. hebr. מִסְפָּר הַכְּרָדִי resp. *misṣpār*

hekrahi ‘paprastas skaičiavimas’ modelių⁵⁸, spėtina, reflektuojanti tikrajį / šventąjį (resp. s. hebr. קָרָשׁוּם resp. *šēm qād^ššī* ‘šventasis vardas’⁵⁹) Poliandro vardą, kuriuo jis, matyt, iki tapdamas krikščionimi resp. prozelitu⁶⁰, galėjo būti vadinamas šeimoje, t. y. ne pasaulietinį (*kinnūi*), o tą, kuriuo berniukas, sukakęs 13 metų ir atlikęs bar micvos (resp. v. hebr. בָּר מִצְוֹת resp. *bar micwōt* ‘sūnus / palikuonis įsakymų (ppr. religinių) ir kt.’⁶¹) iniciacijos apeigas, buvo kviečiamas sinagogoje skaityti Tanacho, t. y. lytį s. hebr. יִשְׁמְרַי resp. *Išm^rrai* ‘**Išmrajus** 1 Kr 8.18 (↔ ‘Jahvé palaiko’), Benjamino genties vyresnysis’⁶²: יִשְׁמְרַי = 10 + 300 + 40 + 200 + 10 = **560** resp. 7 X 80(P [žr. schemą]); 2) 7 (7 x P) taip pat gali simbolizuoti ir antropomorfinį sakralinį kodą, mat žmogus (s. hebr. אָדָם resp. *Ādām* ‘**Adomas**’) sudarytas iš 7-ių elementų⁶³, implikuojantis autoriaus tėvavardį (taip pat *šēm qād^ššī*, o ne *kinnūi*).

Apibendrinant spėjamo SK autoriaus asmenvardžio dešifravimo analizę, galima atsargiai teigti, kad jo visas vardas skambėjo יִשְׁמְרַי סָבָא בֶן בֵּנְיָמִן *Išm^rrai Sābā bēn bēnīmin* *Ādām*, t. y. Išmrajus Saba, Adomo sūnus, plg. avd. v. hebr. *Saba, Abraham ben Jacob*, t. y. Abraomas Saba, Jokūbo sūnus⁶⁴.

Gali būti, kad Johannesas Poliandras buvo kilęs iš garsios judėjų šeimos, kurios atstovai siejami su šios semitų tautos Turkijos diaspora, nors avd. *Saba* besivadinsiu žmonių gyventa ir Portugalijoje bei Lenkijos Karalystėje, pvz., Krokuvoje gydytojo amatu vertėsi Dovydas ben Efraimas Saba (†1575 m.)⁶⁵.

II. Vienintelis, be Grunau⁶⁶, BRMŠ XVI a. šaltinių autorius, deklaravęs kontaktinę pateikiamų duomenų įgijimo formą, o ne spekuliatyvią istorinę patirtį

55 SEGAL, Moses Hirsch. *A Grammar of Mishnaic Hebrew*. p. 34; FEYERABEND, Karl. *A complete Hebrew-English Pocket-Dictionary to the Old Testament*. p. 43, 318–319; JASTROW, Marcus. *A Dictionary of the Targumim...*, 1903, t. 1. p. 176.

56 SLEUMER, Albert. *Kirchenlateinisches Wörterbuch*. Limburg an der Lahn: Verlag von Gebrüder Steffen, 1926. p. 444; WILLIAMS, Margaret H. *Semitic Name-Use by Jews in Roman Asia Minor and the Dating of the Aphrodisias Stele Inscriptions*. Iš *Old and New Worlds in Greek Onomastics*, ed. E. Matthews. Oxford & New York: Oxford University Press, 2007, p. 184.

57 JASTROW, Marcus. *A Dictionary of the Targumim...*, 1903, t. 1. p. 633.

58 KREGŽDYS, Rolandas. *Sūduvių knygelės nuorašų formalioji analizė...*, p. 64.

59 *The Dictionary of Classical Hebrew*, 2011, t. 8.

p. 427.

60 *Simon Grunau's preussische Chronik*, 1896, t. 3. p. 189; RĖZA, Martynas Liudvikas. *Raštai*, 2013, t. 2. p. 103.

61 JASTROW, Marcus. *A Dictionary of the Targumim...*, 1903, t. 1, p. 188; 1903, t. 2, p. 823–824.

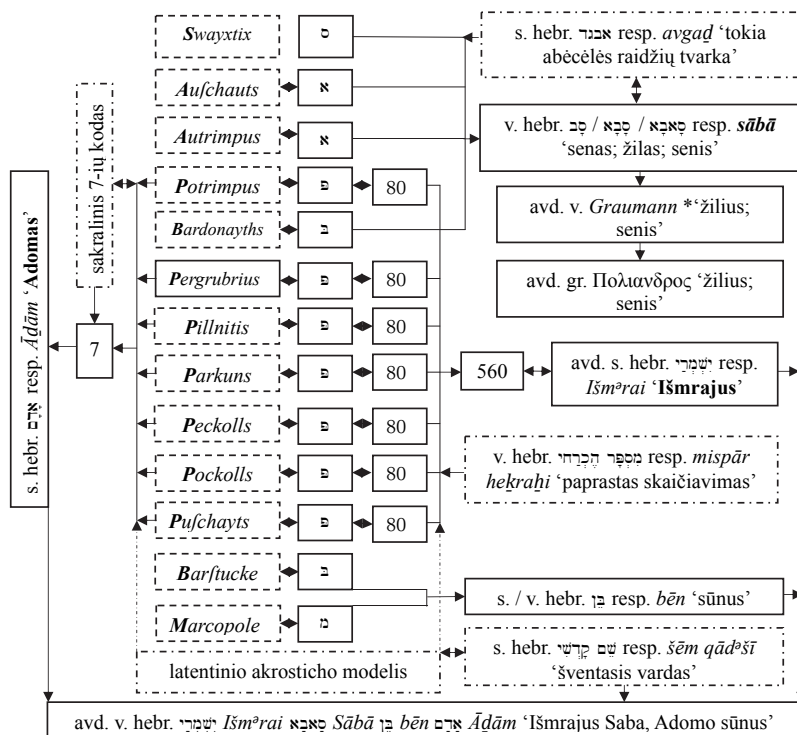
62 *The Dictionary of Classical Hebrew*, 1998, t. 4, p. 334; *Encyclopædia Biblica*, 1903, t. 2, p. 2215.

63 *The Dictionary of Classical Hebrew*, 1993, t. 1, p. 127; *Encyclopædia Biblica*, 1899, t. 1, p. 57–58, 1902, t. 3, p. 3436.

64 *Encyclopaedia Judaica*, 2007, t. 17, p. 614–615.

65 *Evreiskaya enciklopediya*. S.-Peterburg: Obshchestvo dlya Nauchnykh Evreiskikh Izdaniĭ i Izdatel'stvo Brokgauz-Efron, 1912, t. 13, p. 776.

66 MERZHINSKII, Antoni. *Prusskii zhrec „Sicco“*, p. 185.

SCHEMA. SK autoriaus nominacija, implikuota mitonimų sąrašo latentinio akrosticho gematrijos sekų

su aprašomuoju objektu, buvo Poliandras, plg. jo žodžius: „Šie tikri paliudijimai yra vieno senio, rimto žmogaus, kuris daugiau negu keturiasdešimt metų gyveno tarp sudinų ir papasakojo daug tokių dalykų, kurie čia visiems aliai vieno yra žinomi, bet kitoms gentims beveik negirdėti ir, kiek žinau, rašytojų išsamiai neaprašyti.“⁶⁷

1525 m. gegužės mėnesį ar vasaros pabaigoje, paties Lutherio paragintas ir rekomenduotas, lydimas žmonos jis atvyko į Karaliaučių, kur iš karto tapo pirmojo Prūsijos kunigaikščio Albrechto Brandenburgiečio patarėju ir Senamiesčio bažnyčios pamokslininku⁶⁸.

Labai svarbus dokumentas, suponuojantis Sembos vyskupo Polentzo ir Poliandro kontaktinę sąsają, yra šio klero atstovo 1526 m. laiškas, rašytas kunigaikščiui Albrechtui, kuriame jis pabrėžtinai iš visų Karaliaučiuje mišias laikyti galinčių evangelikų liuteronų kunigų ir talentingų vyrų išskiria dėstytoją Po-

liandrą, buvusį, jo teigimu, ne tik puikų vyrą, bet ir turėjusį ypatingą balsą⁶⁹. Šiame laiške kunigaikščiui Albrechtui, norėjusiam vesti danų katalikę princesę Dorotėją ir prašiusiam jam tarpininkauti, vyskupas vietoj savęs siūlo į pagalbą pasitelkti jam iki tol **visaip kaip pasitarnavusį** Poliandrą⁷⁰.

III. Išskirtinis Poliandro kūrybos bruožas, itin svarbus atskleidžiant latinio akrosticho etiologinę sąsają su galimu jos autoriumi, yra šio evangelikų klero atstovo pomėgis rašyti **koduotus tekstus** resp. kurti mistifikacijas, pgl. jo rašyto disticho, suponuojančio **chronogramą**, moduliacinę 1539 m. datą, implikuojančią šio dvieilio sukūrimo laikotarpį⁷¹:

*En strVCtVra noVa faCLe nItet haeC reparata,
Per flXas annVM CoLLIge tVte notas.*

t. y. VCVVCHICIXVMLLIV resp. 5 + 100 + 5 + 5 + 100 + 1 + 1 + 100 + 1 + 10 + 5 + 1 000 + 100 + 50 + 50 + 1 + 5 = 1 539.

APIBENDRINIMAS

Remiantis išvardytais argumentais, galima teigti, kad Lukšaitės⁷² spėjimas apie SK ir Poliandro laiško faktografijos genetinę sąsają yra visiškai teisingas, mat, tikėtina, šių šaltinių informacijos pateikėjas yra tas pats vokie-tis, gyvenęs tarp sūduvių 40 metų (turbūt gintarą rinkusių jotvingių prižiūrė-tojas ar vyskupo Polentzo raštininkas), duomenis apie šią vakarų baltų gentį galėjęs užfiksuoti ataskaitose, teikiamose Sembos vyskupui, šiuos dokumentus saugojusiam diecezijos archyve, o viešintojas – Poliandras, sukūręs scholasti-

67 *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, 2001, t. 2, p. 173.

68 SPITTA, Friedrich. Zur Lebensgeschichte Joh. Polianders, p. 392; URHP I: 127; T. S. B. D. Johann Polianders..., p. 435; HUBATSCH, Walther. *Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreußens*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1968, t. 1, p. 78–79.

69 GEBSER, Augustus Rudolphus. *Festum Resurrectionis Jesu Christi pie celebrandum indicunt Academiae Albertinae Prorector et Senatus*. Regiomonti Prussorum: Typis Academicis Hartungianis, 1843, p. 7; WERNER, Karl. Poliander..., p. 155.

70 VERCAMER, Grisca. Ein Hochmeister wird zum Herzog: Reaktionen und Schicksal der letzten Ordensbrüder in Preußen um das Jahr 1525. *Die Ritterorden in Umbruchs- und Krisenzeiten. Colloquia Torunensia Historica*, 2011, t. 16, p. 222.

71 GÜNTHER, Otto. Lateinische Gedichte des Johannes Poliander. *Zeitschrift des Westpreußischen Geschichtsvereins*, 1907, t. 49, p. 376; KREGŽDYS, Rolandas. *Sūduvių knygelės etnomitologinė faktografija...*, p. 65.

72 *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, 2001, t. 2, p. 173.

ne dogmatika grįstą pejoratyvinės konotacijos SK, o vėliau, paisydamas labiau neutralaus resp. konstatuojamojo žinių pateikimo būdo, parašė laišką, kuriame pakartotinai kaltino sūduvius puoseleįjant pagonybę, plg. „<...> slaptai susitarę nesiliauja laikytis senųjų savo papročių“⁷³.

Apibendrinant SK etiologinės motyvacijos, autorystės bei datavimo identifikavimo analizę, galima daryti atsargią prielaidą, kad šis šaltinis yra 1525 m. vėlyvo pavasario / vasaros / rudens laikotarpiu Poliandro sukurtas konformistinis ideologinis, Sembos vyskupo Polentzo užsakytas veikalas, nukreiptas prieš sūduvių gentį, implikuojantis senojo tikėjimo pejoratyvinę anticipaciją (krikščionių tikėjimo dogmų aspektu), suponavusią teisinių sankcijų įvedimą (SK → 1525 m. gruodžio 10 d. Valdančiųjų luomų atstovų susirinkime patvirtinti Prūsijos kunigaikštystės krašto valdymo nuostatai), t. y. redundancinį šios vakarų baltų tautos diskriminavimą.

Išvados

1. SK mitonimų sąrašo latentinio akrosticho gematrinė seka, spėtina, supo-
nuoja šio veikalą autoriaus asmenvardį v. hebr. *Išm^orai Sābā bēn Ādām* 'Iš-
mrajus Saba, Adomo sūnus', kurio sekuliarusis alternantas yra Johannes
Graumannas bei paties autoriaus sukurtas pseudonimas Johannesas Po-
liandras.
2. SK sukūrimo tikslas – motyvuoti papildomų teisinių sankcijų įvedimą jo-
tvingių tautai, t. y. 1525 m. gruodžio 10 d. Valdančiųjų luomų atstovų susi-
rinkime patvirtintų Prūsijos kunigaikštystės krašto valdymo nuostatų da-
lies apie sankcijas už ožio garbinimą (Die Landesordnung den 10. Dezember
1525. Art. 32: Von zauberey vnd bockheyligen) parengimą.
3. SK – 1525 m. Johannesas Poliandro sukurtas, G. Polentzo užsakytas konfor-
mistinis ideologinis veikalas, nukreiptas prieš sūduvių gentį, implikuojantis
senojo tikėjimo neigiamą vertinimą, lėmęs pakartotinį šios vakarų baltų
tautos diskriminavimą.

Santrumpos

α – SK α nuorašas, saugojamas LMAGBR adj. – lo. (*nomen adjectivum* ‘būdvardis’
 A(p) – SK nuorašas, pateikiamas W. Mannhardto knygoje *Letto-Preussische Götterlehre* (1936)
 a. v. a. – ankstyvosios naujosios vokiečių aukštaičių kalbės (XIV–XVII a. [iki 1650 m.]) žodis
 avd. – asmenvardis
 bžn. lo. – bažnytinės (resp. III–X a.) lotynų (kalbės) žodis
 dial. – dialekto (šnektos) žodis
 gen. – lo. (*cāsus genetivus* ‘kilmininko linksnis’
 gr. – graikų (senojo laikotarpio kalbės) žodis
 Iš – 2 Mozės, arba Išėjimo, knyga
 jdš. – jidiš (vakarų germanų kalbės) žodis
 jtv. – jotvingių kalbės žodis
 LMAGBR – Lenkijos mokslų akademijos Gdanskio bibliotekos Rankraščių skyrius (*Biblioteka Gdańska Polskiej akademii nauk, Pracownia Rękopisów*)

PKPSVA – Prūsijos kultūros paveldo Slaptasis valstybinis archyvas (*Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz*)
 pl. – lo. (*numerus plūralis* ‘daugiskaita’
 RPr. – Rytprūsių arba Rytų Prūsijos (kalbės [resp. *Niederpreußisch* ↔ *Hochpreußisch*]) žodis
 s. hebr. – senosios hebrajų (vienos semitų tautų kalbės) žodis
 ST – Senasis Testamentas
 sub. – lo. (*nōmen substantivum* ‘daiktavardis’
 v. hebr. – vidurinėsios hebr. (kalbės) žodis
 v. le. – viduriniojo laikotarpio (resp. XVI–XVIII a.) lenkų (kalbės) žodis
 V. lo. – viduramžių (X–XIV a.) lotynų kalbės žodis
 vak. bl. – vakarų baltų prokalbės lytis
 v. v. ž. – vidurinėsios vokiečių žemaičių (kalbės [nuo XIII a. – XVI a.]) žodis
 v. ž. – naujosios vokiečių žemaičių (kalbės [nuo XVII a.]) žodis

Literatūra ir šaltiniai

1. ASSIS, Elie. The Alphabetic Acrostic in the Book of Lamentations. *The Catholic Biblical Quarterly*, 2007, t. 69(4), p. 710–724.
2. ATHANASIUS a Sancto Josepho [Eliáš Sandrich]. *Disquisitio Historico-Chronologico-Critica*.... Vetero-Pragæ: Typis Joannis Caroli Hraba, 1769.
3. BALYS, Jonas. *Raštai*, par. Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, t. 2.
4. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sud. Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2001, t. 2. <https://doi.org/10.3986/sms.v6i0.1791>
5. BARTOLOCCIIUS, Iulius. ... כל ספרי היהודים.
6. BEHRINGER, Wolfgang. 2005. How Waldensians Became Witches: Heretics and Their Journey to the Other World. In *Demons, Spirits, Witches 1: Communicating with the spirits*, ed. G. Klaniczay, É. Pócs. Budapest & New York: Central European University Press, p. 155–192. <https://doi.org/10.1017/s0038713400014226>
7. BERESNEVIČIUS, Gintaras. *Lietuvių religija ir mitologija*. Vilnius: Tyto alba, 2004.
8. BISKUP, Marian. O początkach reformacji luterankiej w Prusach Królewskich. *Kwartalnik*

- Historyczny*, 1993, t. 4, p. 101–112.
9. BONNER, John. *Qabalah. A Magical Primer*. Boston & York Beach: WeiserBooks, 2002.
10. BREITHAUPTUS, Joachimus Fridericus. *R. Salomonis Jarchi, רש"י dicti, Commentarius Hebraicus, in Prophetas maiores et minores, ut et in Hiobum et Psalmos, Latine versus, cum duobus vetustiffimis codicibus*. Gothæ: Sumptibus Andreae Schallii, 1713.
11. COSACK, Carl Johann. *Paulus Speratus. Leben und Lieder. Ein Beitrag zur Reformationsgeschichte, besonders zur Preussischen, wie zur Hymnologie*. Braunschweig: C. A. Schwetfchke und Sohn, 1861.
12. DAVIES, Thomas Witton. *"Magic" black and white, Charms and counter Charms, Divination and Demonology among the Hindus, Hebrews, Arabs and Egyptians*. Chicago: de Laurence, Scott & Co., 1910.
13. *The Dictionary of Classical Hebrew*, ed. David J. A. Clines. Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 1993, t. 1, 1998, t. 4, 2011, t. 8. <https://doi.org/10.1093/ww/9780199540884.013.u11234>
14. DIEFENBACH, Lorenz, WÜLCKER, Ernst. *Hoch- und Nieder-deutsches Wörterbuch der mittleren und neueren Zeit*. Basel: Benno Schwabe Verlagsbuchhandlung, 1885.
15. *Encyclopædia Biblica. A Critical Dictionary of the Literary Political and Religious History, the Archaeology, Geography and Natural History of the Bible*, ed. T. K. Cheyne, J. Sutherland Black. New York & London: the Macmillan Company; Adam and Charles Black, 1899, t. 1, 1903, t. 2, 1902, t. 3. <https://doi.org/10.1038/068148b0>
16. *Encyclopaedia Judaica*, ed. F. Skolnik, M. Berenbaum. Detroit & London: Thomson & Gale, USA; Keter Publishing House Ltd., Jerusalem, 2007, t. 8, t. 17.
17. *Evreiskaya enciklopediya*. S.-Peterburg: Obschestvo dlya Nauchnykh Evreiskich Izdaniy i Izdatel'stvo Brokgauz-Efron, 1912, t. 13.
18. FEYERABEND, Karl. *A complete Hebrew-English Pocket-Dictionary to the Old Testament*. Berlin & New York: The International News Company, 1905.
19. FRISCHBIER, Hermann. *Preussisches Wörterbuch. Ost- und Westpreussische Provinzialismen in alphabetischer Folge*. Berlin: Verlag von Th. Chr. Fr. Enslin, 1883, t. 2.
20. *Frühneuhochdeutsches Wörterbuch 1–11*... Hrsg. O. Reichmann. Berlin & New York: Walter de Gruyter, 1986–2016. Priega per internetą: <<https://fwb-online.de/>>.
21. *Simon Grunau's preussische Chronik (Die preussischen Geschichtschreiber des XVI. und XVII. Jahrhunderts)*, hrsg. P. Wagner. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1896, t. 3.
22. GEBSER, Augustus Rudolphus. *Festum Resurrectionis Jesu Christi pie celebrandum indicunt Academiae Albertinae Prorektor et Senatus*. Regiomonti Prussorum: Typis Academicis Hartungianis, 1843.
23. GUGGENHEIMER, Heinrich W.; GUGGENHEIMER, H. Eva. *Jewish Family Names and Their Origins – An Etymological Dictionary*. New Jersey: Ktav Publishing House, Inc., 1992.
24. GÜNTHER, Otto. Lateinische Gedichte des Johannes Poliander. *Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins*, 1907, t. 49, p. 353–381.
25. HESS, Cordelia. *The Absent Jews. Kurt Forstreuter and the Historiography of Medieval Prussia*. New York & Oxford: Berghahn Books, 2017.
26. HORROCKS, Geoffrey. *Greek: a history of the language and its speakers*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2010.
27. HUBATSCH, Walther. *Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreussens*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1968, t. 1.
28. IDEL, Moshe. *Studies in ecstatic kabbalah*. New York: State University of New York Press, 1988. <https://doi.org/10.1017/s0364009400002476>
29. JASTROW, Marcus. *A Dictionary of the Targumim, The Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature*. London & New York: Luzac & Co., G. P. Putnam's Sons, 1903, t. 1, 2. <https://doi.org/10.1017/s0035869x00145812>
30. JONYNAS, Ambraziejus. *Lietuvių folkloristika iki XIX a.* Vilnius: Vaga, 1984.
31. KARLSSON, Thomas. *Qabalah, Qliphoth and*

- Goetic Magic*. Jacksonville: Ajna, 2009.
32. KREGŽDYS, Rolandas. Teonimų, minimų „Sūduvių knygelėje“, etimologinė analizė – dievybių funkcijos, hierarchija: *Puschayts, Puschka-yts. Res humanitariae*, 2008, t. 3, p. 49–74.
33. KREGŽDYS, Rolandas. *Sūduvių knygelė* – vakarų baltų religijos ir kultūros šaltinis. I dalis: formalioji analizė. *Lituanistica*, 2009, t. 55, p. 174–187.
34. KREGŽDYS, Rolandas. *Sūduvių knygelės* etnomitologinė faktografija: mitonimų *Deywoty Zudwity, Ockopirmus* etimologinė raida ir semantinė transformacija. *Baltu Filologija*, 2017, t. 26(2), p. 37–94. <https://doi.org/10.22364/bf.26.08>
35. KREGŽDYS, Rolandas. *Sūduvių knygelės* nuorašų formalioji analizė bei analitinė eksplikacija. *Archivum Lithuanicum*, 2018, t. 20, p. 89–124.
36. LUKŠAITĖ, Ingė. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažajoje Lietuvoje. XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis*. Vilnius: Baltos lankos, 1999.
37. MAŁĘK, Janusz. Ludność staropruska a Reformacja. *Gdański Rocznik Ewangelicki*, 2011, t. 5, p. 41–56.
38. MANNHARDT, Wilhelm. *Letto-Preussische Götterlehre*. Riga: Herausgegeben von der Lettisch-Literarischen Gesellschaft, 1936.
39. MASCHKE, Erich. *Der deutsche Orden und die Preußen. Bekehrung und Unterwerfung in der preußisch-baltischen Mission des 13. Jahrhunderts*. Berlin: Verlag von Emil Ebering, 1928.
40. MAŽIULIS, Vytautas. *Prūsų kalbos paminklai*. Vilnius: Mintis, 1966.
41. MERZHINSKII, Antoni. Prusskii zhrec „Sicco“. In *Trudy vošmago arkhеologicheskago sezda v Moskve 1890*, red. P. S. Uvarova, M. N. Speranskii. Moskva: Tovarishchestvo tipografii A. I. Mamontova, 1895, t. 2, p. 183–190.
42. NIERMEYER, Jan Frederik. 1976. *Mediae Latinitatis lexicon minus*. Leiden: E. J. Brill, 1976.
43. *Dr. W. Pape's Wörterbuch der griechischen Eigennamen*. Braunschweig: Druck und Verlag von Fried. Bieweg & Sohn, 1911, t. 2.
44. PILKMANN-POHL, Reinhard. *Plattdesches Wörterbuch des kurkölnischen Sauerlandes*. Arnberg: Strobel-Verlag, 1988.
45. POTT, August Friedrich. *Die Personennamen, insbesondere die Familiennamen und ihre Entstehungsarten: auch unter Berücksichtigung der Ortsnamen*. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1859.
46. RĖZA, Martynas Liudvikas. *Raštai*, sud. L. Citavičiūtė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, t. 2.
47. RÓŻAŃSKI, Stanisław. Z dziejów wschodniopruskich regaliów bursztynowych. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1959, t. 2, p. 180–197.
48. SCHILLER, Karl; LÜBBEN, August. *Mittelniederdeutsches Wörterbuch*. Bremen: Verlag von J. Kührtmann's Buchhandlung, 1877, t. 3.
49. SCHOLEM, Gershom Gerhard. *Origins of the Kabbalah*. Princeton: Princeton University Press, 1990.
50. SEGAL, Moses Hirsch. *A Grammar of Mishnaic Hebrew*. Oxford: Clarendon Press, 1980.
51. SEMBRZYCKI, Jan Karol. Die Lycker Erzpriester Johannes und Hieronymus Maletius und des ersteren Brief „De Sacrificis et Idolatria Veterum Borussorum“, eine Quelle für Ostlitauen. *Altpreussische Monatschrift*, 1888, t. 25(4), p. 629–651.
52. SEHLING, Emil. *Die evangelischen Kirchenordnungen des 16. Jahrhunderts 4. Das Herzogthum Preussen, Polen. Die ehemals polnischen Landestheile des Königreichs Preussen. Das Herzogthum Pommern*. Leipzig: O. R. Reiland, 1911. <https://doi.org/10.7767/lzrgka.1978.64.1.424>
53. SERAPHIM, August. *Handschriften-Katalog der Stadibibliothek Königsberg i. Pr.* Königsberg i. Pr.: Kommissions-Verlag der Fr. Beyerschen Buchhandlung, 1909.
54. SHEVCHENKO, Nadezda. *Eine historische Anthropologie des Buches. Bücher in der preußischen Herzogsfamilie zur Zeit der Reformation*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2007. <https://doi.org/10.7788/ha.2009.17.2.283>

55. SLEUMER, Albert. *Kirchenlateinisches Wörterbuch*. Limburg an der Lahn: Verlag von Gebrüder Steffen, 1926.
56. *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*. Kraków: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, 1997, t. 5.
57. SPITTA, Friedrich. Zur Lebensgeschichte Joh. Polianders. *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 1908, t. 29(3), p. 389–395.
58. SZULTKA, Zygmunt. Znaczenie bursztynu z Prus Książęcych dla rozwoju cechu bursztynników w Słupsku w XVI-XVIII wieku. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1979, t. 4, p. 427–440.
59. TAYLOR, Charles L. Jr. Introduction and Exegesis to Nahum. In *The Interpreter's Bible. The Holy Scriptures in the King James and revised standard versions with general articles and introduction, exegesis, exposition for each book of the Bible*, ed. George Arthur Buttrick. Nashville: Abingdon Press, 1956, t. 6, p. 953–969. <https://doi.org/10.2307/3261480>
60. TRACHTENBERG, Joshua. *Jewish Magic and Superstition: A Study in Folk Religion*. New York: Behrman's Jewish Book House, 1939. <https://doi.org/10.9783/9780812208337>
61. T. S. B. D. Johann Polianders / eines der erfteren Preußischen Reformatorum Leben. *Erleutertes Preußen*, 1725, t. 2, p. 432–447.
62. *Urkundenbuch zur Reformationsgeschichte des Herzogthums Preußen*, hrsg. P. Tŕhacker. Leipzig: Verlag von G. Hirzel, 1890, t. 2.
63. VERCAMER, Grischa. Ein Hochmeister wird zum Herzog: Reaktionen und Schicksal der letzten Ordensbrüder in Preußen um das Jahr 1525. *Die Ritterorden in Umbruchs- und Krisenzeiten. Colloquia Torunensia Historica*, 2011, t. 16, p. 213–239. <https://doi.org/10.12775/om.2011.013>
64. WERNER, Karl. Poliander. Ein preußischer Reformator in Königsberg zur Zeit Herzog Albrechts 1525—1541. *Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde*, 1943, t. 35, p. 154–159.
65. WILLIAMS, Margaret H. Semitic Name-Use by Jews in Roman Asia Minor and the Dating of the Aphrodisias Stele Inscriptions. In *Old and New Worlds in Greek Onomastics*, ed. E. Matthews. Oxford & New York: Oxford University Press, 2007, p. 173–192. <https://doi.org/10.5871/bacad/9780197264126.003.0010>
66. ZONENBERG, Sławomir. Prahistoria Prus w Preußische Chronik Szymona Grunaua. *Sensus Historiae. Studia interdyscyplinarne*, 2010, t. 1, p. 79–90.

THE AUTHORSHIP QUESTION OF *THE YOTVINGIAN BOOK*

Rolandas Kregždys

Summary

In this article, one of the most important sources of Baltic mythology of the 16th century – *The Yotvingian Book* – is analyzed: the possible circumstances of its creation, purpose, dating, and the problems of authorship are described.

The written source, also called by its original title *Der vnglaubigen // Sudauen ihrer bockheiligung mit sambt andern Ceremonien, so sie tzu brauchen gepflegeth*, is a conventional, probably the most exhaustive, and the most important description of the ethnocultural tradition of the tribe that spoke Yotvingian, one of the two languages of Western Balts, recorded during the Reformation period. It is based on the source of information disseminated in several variants of manuscripts, and later in small printed books (reprints).

The Yotvingian Book has been repeatedly discussed by many art workers of different epochs and branches of science. The dating and its possible authorship were differently interpreted. The most valuable analysis was carried out by W. Mannhardt. It was very essentially supplemented by the Lithuanian scientist I. Lukšaitė. Based on the hypotheses advanced by her, it is possible, and necessary, to once again reconsider the known facts, the actual material, and the structural typology of the source. Therefore, the purpose of this article was a study of the above issues.

In this article, the question of the meaning of the latent acrostics is addressed anew. They are found in the Bible, in extrabiblical sources, and in ancient Eastern literature. There are various explanations for the phenomenon, and in each case, the function of the acrostic should be determined through a comprehensive analysis of the composition itself.

It is highly believable that the author of *The Yotvingian Book* concealed the latent message. It is to be assumed that his personal name of Semitic origin is encoded in the catalogue of theonyms of *The Yotvingian Book*. The name is composed using the numerological system of Gematria in accordance with the alphanumeric code of M.-Hebr. *mišpār heḳ^oraḥi* combining it with the AvGag alphabetic sequences (i.e., partly replacing each letter with the next one): *Ishm^orai Sābā bēn Ādām*, i.e., *Ishmerai Saba, Adam's son*. The surname M.-Hebr. *Sābā* ("an old man; a man with grey hair") is a synonym to the G. *Graumann* "ditto" and Gr. *Πολιανδρος* "ditto." These surnames indicate the author of *The Yotvingian Book* – Johannes Poliander, or Johann Graumann. He was a German pastor, theologian, teacher, humanist, reformer, and Lutheran leader.

Based on the results of the analysis (cf. the list of theonyms of *The Yotvingian Book* which presupposes a reconstruction of the demonological order of the mythonyms), it is possible to make the statement that *The Yotvingian Book* should not be regarded as a material of the Episcopal inspection (therefore, it should not be related with *Agenda Ecclesiastica* or its authors) or an odd fragment of a more extensive source written adhering to the stylistics of the Renaissance, but as an example of a juristic document. Therefore, it cannot be characterized as an authentic source of the religious practices and beliefs of Western Balts.

KEYWORDS: *The Yotvingian Book*, Johannes Poliander, latent acrostic, Gematria.

*Iteikta 2018 m. gruodžio 13 d.
Priimta 2019 m. balandžio 3 d.*